

Svensk hifi-kultur

Alf Björnberg, 2020. *En trovärdig illusion av musik. Den svenska hifi-kulturens uppgång och nedgång*. Mediehistoriskt arkiv 46. Lund: Föreningen Mediehistoriskt arkiv. ISBN 978-91-985-8012-9.

Hifi, vad är det, varför är det viktigt? Förkortningen står för "High Fidelity", "hög trohet" eller på svenska, "hög naturtrohet". Titeln på Alf Björnbergs bok *En trovärdig illusion av musik. Den svenska hifi-kulturens uppgång och nedgång* är tagen från en tidskriftsläsares definition av hifi som en "illusion av musik": "Musik är live. Hifi är en plastbit och en mängd elektronik. Därav illusionen" (s. 202). De teknologier, idéer och diskurser som utgör hifi-begreppets centrala nätverk av innebörder, handlar om koncentrerat *lyssnande* till *inspelad* musik med för ändamålet dedikerad *apparatur* med föreställd hög ljudkvalitet eller naturtrohet vad gäller avläsning/uppspelning av mjukvara, signalbehandling, kablage och återgivning genom högtalare eller hörlurar – ett av 1900-talets centrala och särpräglade bidrag till musikens receptionspraktiker.

Syftet är att "empiriskt undersöka i detalj ... hur hifi-idealet har artikulerats historiskt i en svensk kontext" (s. 15). Han utgår därför i undersökningen – som omfattar perioden från ca 1925 till nutiden – från expertlyssnarnas, delvis konsumenternas, perspektiv, snarare än producenternas. Det är en diskursanalytisk studie, som söker efter spår av den "centrala regulativa grundföreställningen" för hifi: "en så hög grad som möjligt av uppfattningsbar likhet mellan teknologiskt reproducerat ljud och icke-reproducerat ljud är eftersträvansvärd, och den är möjlig att åstadkomma med hjälp av tekniska innovationer" (s. 18). Som kronologisk och mediehistorisk ram finns teknologisk utveckling av "hårdvara" (som grammfoner, radioapparater) och "mjukvara" (som fonogram) med. Främst diskuteras dock hur de skiftande teknologierna kulturellt och diskursivt har *tilldelats* (eller frångåtits) attribut och kvaliteter i diskursen. Han tar därmed utgångspunkt i en större medieteoretisk diskussion. Bokens anslag är brett och rörligt, men konsekvent genomfört.

Teoretiskt är ett par huvudperspektiv utgångspunkter för att belysa genomgående drag och förändringar i hifi-kulturen, som med teorin historiseras och kontextualiseras. Primärt är det Jay David Bolters och Richard Gruisins begrepp "hypermedialitet" (*hypermediacy*) som operationaliseras för ljudreproduktionsmedier. Med "hypermedialitet" åsyftas här en process där både medium och medieringsprocessen av ett musikaliskt material framhävs istället för att döljas. Det är något som potentiellt står i motsats till hifi-idealet om "hög (natur-)trohet"; apparaturen som transparent direktkanal mellan ursprunglig ljudhändelse – framförandet, kompositionen – och lyssnarögonblicket vid en annan tidpunkt. Björnberg beskriver processen som ett pendlande mellan bejakande av mediet som *medium* och ett förnekande av mediets inverkan på musiken. Det handlar alltså om en (ibland) dubbel lyssnarstrategi: att samtidigt avnjuta "den transparenta presentationen" av musiken och mediets "opacitet". Tanken kan gå till situationen att avlyssna en lp med favoritmusik på en välfungerande stereoanläggning: samtidigt och direkt nås du som lyssnare "transparent" av musiken och erfar "hypermedialt" mediet och medieringsprocessen i pickupens rörelser över skivan, knäppningar, brus och biljud. Hypermedialitet betyder ett framhävande *både* av mediet och medieringsprocessen (s. 14) *och* av det "som låter bra" (s. 200). Denna hypermedialitet återkommer författaren till genom texten, ofta mer implicit än explicit. Därutöver anknyts till begreppen *medialisering* och

musikalisering (Pontara och Volgsten, 2017), det senare syftande på en process av ökad musikalisk närvaro i samhället.

Huvudkällorna är tidskrifter och dagspress – till synes kompletta årgångar av tidskrifterna *Populär Radio/Populär Radio och Television/Radio och Television* (1929–1982) samt *Stereo-Hifi/Hifi & Musik* (1970–) – och en hel del annat tryckt material. Dispositionen är kronologisk och tematisk. I kapitlen ”Elektricitet”, ”Kvalitet” och ”Flexibilitet”, tecknas de stora linjerna i hifi-kulturens uppgång, utveckling och nedgång.

Runt 1925 gav elektrisk inspelnings- och uppspelningsteknik, radio och ljudfilm, nya förutsättningar för konsumtion av inspelad musik. Redan på 1930-talet var flera tankemodeller om lyssnande till medierad musik etablerade i en tidig hifi-diskurs. Begreppet hifi handlade om ett vitt spektrum av musikteknologiska aktiviteter som utgick från elektrisk teknik: hobbybyggande av radioapparater, gramfonskivor, mobilt lyssnande och fjärrmanövrerade apparater, liksom heminspelning. Blomstringstiden inföll under perioden från början av 1950-talet till en kulmen under 70-talet, då högkvalitativ mediering av utpräglad lyssningsmusik på lp-skivor, spelade på dedikerade stereoläggningar, dominerade. En period med mer mobil och ”lågkvalitativ” lyssning medelst ”freestyle” (Walkman) och ”bergsprängare” följde på 1980-talet, med ett gradvist sammanbrott för hifi-kulturens mer enhetliga värden. En del av förändringen inleddes med förbittrade – inte helt sakliga – diskussioner om den digitala cd-tekniken. Dessa följdes av en nedgång för en entydig diskurs med sanningsanspråk och påföljande splittring mellan olika, allt mer subjektivt odlade ideal och meningar om innebörden i ”ljudkvalitet”, ”naturtrohet” och teknikens ”musikalitet”. Med Internet förändrades förutsättningarna igen med fildelningsdebatt, mediekonvergens och såväl illegalt nedladdad som legalt strömmande, bitreducerad musik. Redogörelsen slutar i den epok där vi nu befinner oss: ljudets flexibilitet och mobilitet har blivit överordnade tidigare ideal om transparens, naturtrohet och ljudkvalitet. ”Hifi” är således teknik, kultur och diskursiva praktiker, utvecklade i ett intrikat samspel.

Hifi fick sitt stora genombrott efter andra världskriget, då innovationer som högfrequensmagnetisering, FM- och trådradio, *Full Frequency Range Recording* (ffrr), transistorer, tråd- och rullbandspelare, lp- (som tidigt kallades ”vynylskiva”) och ep-skivor slog igenom. Hifi-kulturen kopplades under 1950-talet diskursivt till mer solitära sätt att lyssna, livsstil och genus (”rökande män med skägg”, ”hifi-entusiaster”, ”audiofiler”, ”hifi-narkomaner”), heminredning, transparent mediering av musik och ”transportmetaforer”; upplevelsen att uppslukas av medierad musik. Hifi blev en viktig del av konsumtionskulturen under välfärdsårens stora ekonomiska tillväxt.

Björnberg lyfter centrala begrepp i den tidiga hifi-diskursen på 1920- och 30-talen: ”ljudkvalitet” och ”naturtrohet”. ”Ljudkvalitet” står, som ordet antyder, för en kvalitet hos själva mediet eller teknologin. ”Naturtrohet” syftar på transparens hos mediet, där lyssnaren når fram till det naturliga ”första” ljudet, som det antas ha låtit vid framförandet. Dessa begrepp och tankefigurer kommer att under flera decennier vara styrande. Även om idén om en ursprunglig ljudhändelse, fångad på inspelningen, är stark under lång tid och kopplas till exempelvis konstmusik på lp, ifrågasätts den efterhand. Det blir uppenbart att ”den ursprungliga ljudhändelsen” är en illusion – så vad exakt ska ”troheten” i återgivningen förhålla sig till? Björnberg visar tydligt hur lyssnarna genom medieringen av musik under etthundra år också gradvis vänjer sig vid att musik ”ska” låta på ett visst sätt, t ex med en ”mörk ton” (som inte är särskilt realistisk eller ”naturlig”) och endast med svårighet förmår lära om, trots att ljudkvaliteten hela tiden tycks utvecklas mot allt högre grad av ”naturtrohet” – i såväl mer absoluta tekniska som diskursiva termer. Kvalitetshorisonten är i ständig rörelse. Det är i allt detta en utmärkt teknikhistoria som presenteras: författaren pendlar mellan initierade redogörelser för hur teknologier varit byggda och fungerat, till att redogöra för särdrag i diskurserna om dem. Många träffande citat får undertecknad att le – särskilt de som uttrycker vad som måste betraktas som ren vidskeplighet och magiskt tänkande kring ljudritualer och

format, såsom den närmast religiösa tron på vinylskivan som bärare av "sanning" och "musikalitet".

Något jag saknar? Jag hade gärna sett en lite mer utvecklad diskussion kring begreppet "work of phonography" i relation till hifi-diskursen, som här blir litet allmän. Eftersom boken behandlar hifi ur svenskt perspektiv, förvånar det att The Pirate Bay inte nämns fast Napster gör det - flera betraktare har pekat på Spotify som "det legala svaret" på The Pirate Bay - båda svenska företag. Här aktualiseras frågor inte bara om lyssnandet utan om Sverige som musikteknologisk frontlinje och innovativt geopolitiskt rum för hela den utveckling som Björnberg beskriver, något som skulle kunna ytterligare motivera ämnesvalet. Visst hade en liten diskussion om Sverige som trendsättare och viktig global aktör inom medieteknik - telefonernas, datorernas, musikapplikationernas och datorspelens förlovade land - varit på sin plats? Och var befinner sig svensk hifi-kultur i relation till internationell dito?

Det är en rik bok: de spår som författaren avsett att söka följs noggrant upp och syntetiseras väl. Mina funderingar handlar därför inte om brister, utan om processer som går åt litet olika håll i de sista tio årens utveckling. Många av de ideal som burits fram av hifi-kulturens diskursiva agenter har idag väsentligen problematiserats eller upplösts. Men kanske är vårt samhälle sedan en tid på väg in i en ny "ljudkultur", en efterföljare till hifi, där en del av de gamla idealen omgestaltas. Kanske är "nedgången" mer en genomgångsfas? Genom den epok som Alf Björnberg skildrar fanns det en "hög-hifi", odlad av företag och resursstarka personer med tid och ekonomiskt kapital att investera i dyr ljudreproduktionsapparat. För dem fanns - och finns - det ingen övre gräns för vad en gramfon eller ett par högtalare kan, eller får, kosta. Samtidigt fanns det en "låg-hifi" för en mindre resursstark men kvantitativt större grupp av konsumenter, som nöjde sig med billigare, mer "kompromissad" utrustning - Björnberg exemplifierar detta med 1950-talets radiogramfon som "mittfåra" inom hifi. Denna kategori konsumenter - ofta yngre - använder senare t.ex. bergsprängare, freestyles, Ipods och telefoner för lyssnandet. En tidskrift som *Hifi & Musik* - som Björnberg återkommande refererar till - har speglat både "hög" och "låg" hifi, men uppvisar på senare år en splittrad bild vad gäller vilken apparatur som behandlas. Den recenserade musiken kommenteras heller inte ur ett hifi-lyssningsperspektiv. I tidskriftens musikavdelning kan en jubileumsutgåva 2018 av *The Beatles* (1968) med högupplösta surroundmixar recenserar utan att dessa hifi-produkter i sig värderas eller kommenteras: musik kodad och mixad på detta sätt är relaterat till ett hifi-förhållningsätt till (och diskurs om) musik, en "hög-hifi", där trohet mot mastern utlovas. I den nutida diskursen har trohet mot mastern möjligen ersatt idén om trohet mot framförandet. I min skivhylla står en musik-Blu-ray, kodad i vad som kallas "ultra high quality audio" - Rushs *Fly by night* (lp 1975) - följande utlovas: "With this disc you are now able to hear what we hear in the studio...". Nog låter det som hifi?

Musik i, låt säga, 24 bitars/48 kHz upplösning och mixad i 5.1, på format som *Blu-ray*, verkar ha fått en något större "plastbits"-konsumerande publik under 2010-talet - särskilt gäller det utgivning inom mer "elitära" genrer. Några bedömare har identifierat en grupp konsumenter som köper och lyssnar på musik i 5.1 eller 7.1-format för att det är just högupplöst surround - alltså en form av "hypermedial", audiofil tekniklyssning, för att tala med Björnberg. Detta i motsats till att en del av hifi-samhället av tradition kopplat idén om naturtrohet till stereo, även till mono (!), där någon hävdade att skillnaden mellan dem är densamma som att lyssna till *musik* (mono) respektive *ljudåtergivning* (stereo). Bilden kompletteras av lp-skivans - med dess "transparentare reproduktionskedja" - oväntade återkomst (s. 230 ff). Detta står förstas i strid med den övergripande tendensen med lyssning till strömmande, relativt lågupplöst musik - lägg till detta "lo-fi" eller "Low Fidelity" som samtida produktions- och lyssningsideal inom viss populärmusik. Samtidigt finns andra tendenser. Sommaren 2020 blev *8D music* spritt som teknik i populärmusiken - distribuerad strömmande. Det är en teknik med uppenbara föregångare i konsthuvud- och *3D-ljud* (s.

92), som ger en hisnande spatialisering med hörlurslyssning. 8D-musikens genomslag hos yngre generationer, som inte primärt lyssnar på musik stationärt, kan möjligen representera ett steg mot ett annat slags "audiofil" framtid. En helt motsatt samtida tendens till denna hypermediala hörlursmusik är stereons försvinnande inom "låg"-hifi: Bluetooth-högtalare är ofta kubformade burkar med god basåtergivning, där allt ljud blir mono. Detta verkar inte bekymra återförsäljarna eller konsumenterna nämnvärt. Från egen lärarerfarenhet vet jag att "mono" och "stereo" för många är problematiska begrepp. "Monokompatibilitet", någon?

Till sist en personlig reflektion. Ett barndomsminne av att fråga min far om innebörden av begreppet hifi kommer upp under läsningen. Dess möjliga fortsättning i en internaliserad föreställning att ett "gott hem" har en stereoanläggning med noggrant utvalda och placerade enheter, bra kablar och korrekt avstånd mellan högtalarna, som ger musikalisk kvalitet, *överordnat* anläggningens betydelse som inredningsdetalj och möbel, ingår - inser jag - i hifi-diskursens djupstruktur.

Alf Björnbergs bok förtjänar en framskjuten plats i den musikvetenskapliga medieforskningsbokhyllan. Boken är skriven med föredömlig exakthet och klarhet, med många tankeväckande resonemang och slutsatser: det finns många "guldöron" i boken. Vissa genomgående teman och avsnitt, t ex om radions, det digitala ljudets och det mobila lyssnandets utveckling, är särskilt läsvärda. Till sist, med en tankefigur lånad av Tellef Kvifte: den digitala tekniken har gjort musiken, mer, inte mindre, analog! Kanske därmed också mer naturtrogen? Alf Björnbergs bok kan med fördel avnjutas i stora klunkar till vårens första semla.

Toivo Burlin